3. Блаженный Августин. О Граде Божием. – Мн.: Харвест, М.: АСТ, 2000. – 1296 с.
4. Блаженний Августин. Об учителе // Об истинной религии. Теологический трактат. – Мн.: Харвест, 1999. – С. 300-350.
5. Киссель М.А. Гегель и современный мир. – Л.: ЛГУ, 1982. – 152 с.
6. Лосев А.Ф. Античний космос и современная наука // Бытие. Имя. Космос / Под. ред. А.А. Тахо-Годи. – М.: Мысль, 1993. – С. 62-613.
7. Лосев А.Ф. Очерки античного символизма и мифологии. – М.: Мысль, 1993. – 962 с.
8. Лосев А.Ф. Платоновский объективный идеализм и его прагматическая судьба // Платон и его эпоха / Под ред. Ф.Х. Кессиди. – М.: Наука, 1979. – С. 9-57.
9. Неретина С.С. Аврелий Августин: исповедь как философствование [Електронний ресурс: http://anthropology.rchgi.spb.ru/avgustin/21_neret.pdf].
10. Тодоров Ц. Теории символа. – М.: Дом интеллектуальной книги, Русское феноменологическое общество, 1998. – 408 с.
11. Шпет *Г.Г.* Герменевтика и её проблемы // Контекст-1989. – М.: Наука, 1989. – С. 231-267.

М.А. Абисова
ПРОБЛЕМА СМЫСЛА В КЛАССИЧЕСКОЙ ФИЛОСОФСКОЙ ТРАДИЦИИ: СОЦИОКУЛЬТУРНЫЙ АСПЕКТ
Статья посвящена социокультурному анализу философских концепций, исследующих категорию смысла как данного, наличного в трансцендентной области.
Ключевые слова: смысл, первооснова культуры, классическая философия, объективистский подход.

M. Abysova
PROBLEM OF SENSE IN THE CLASSICAL PHILOSOPHICAL TRADITION: SOCIO-CULTURAL ASPECT
The article is devoted to the socio-cultural analysis of philosophical concepts, exploring the category of sense as a given, present in the transcendental realm.
Keywords: sense, fundamental principle of culture, classical philosophy, objectivist approach.

УДК 291.11

У.П. Кошетар

КОНЦЕПЦІЯ ДУХОВНОСТІ В ФІЛОСОФСЬКІЙ СПАДЩИНІ С. КРИМСЬКОГО

Національний авіаційний університет

***Анотація**. У статті розглянуто проблему духовності глобалізованого суспільства, представлену у філософській спадщині С.Кримського. Виявлено її особливості, запропоновано аналіз категорії «духовність» на основі філософських розмислів видатного українського мислителя. Пропонується висновок про формування С.Кримським цілісної концепції духовності.*

Ключові слова: С. Кримський, духовність, ціннісно-смисловий Універсум, архетип, антропологічний вимір.

Вступ

Перехід XX-XXI ст. – це є власне спробою подолання тоталітаризму і переходом до посттоталітарного суспільства у країнах, які утворились після розпаду СРСР та так званого прорадянського табору. Тоталітаризм як ідеологія пронизує та деформує не лише суспільство як певний моноліт, а й отруює й трансформує до рівня деструкції особистість. Подолання цієї умовної хвороби передбачає значні духовні зусилля, першим кроком яких є намагання особистості до персоніфікації та самопізнання. М.Бердяєв, наголошуючи на важливому значенні для історичного розвитку людства, писав: «Завоевание духовности есть главная задача человеческой жизни» [1, 320].

Аналіз досліджень та публікацій

Поняття «духовність» у творах філософів не має однозначного трактування. Наприклад, у XX ст. проблемі духовності присвятив свої роботи М.Бахтін, який писав, що це певна вертикаль що об'єднує суспільство навколо вищих ідеалів та цінностей. І.Ільїн, С.Франк, М.Лоський, М.Бердяєв зазначали, що духовна культура може демонструвати певний деструктив на рівні хвороби духу, як окремої людини, так і частини народу. Наприкінці XX ст. дослідники феномену духовності розкривають нові аспекти. Розглядають її вплив на людину та суспільство (І.Лойфман, К.Любутін), на суб'єктивну реальність (Н.Шишова), на передумови морально-ціннісного освоєння світу (С.Поздяєва), на масову свідомість (С.Франц). Дослідження Л.Мяснікової присвячені культурі як осередку духовності. В. Шинкарук розглядав дух, духовне як можливість подолання індивідуального сутнісного буття та завдяки моральним цінностям можливе самовдосконалення і відповідність трансцендентному, Абсолюту, а на рівні християнської антропології реалізація ідеї людини як образу та подоби Бога. Український філософ вважав засадничим принцип подолання особистісних недоліків з метою удосконалення світу. Л.Дротянко зазначила, що «культурний бік функціонування науки», поряд з іншими феноменами культури «визначають духовний розвиток особистості» [2, 11]. Дослідження О.Сідоркіної присвячено особливостям сприйняття духовного простору у колективній свідомості, формуванню уявлень про його елементи [3, 57-61].

Широке визнання отримали ідеї західних філософів (М.Бубер, В.Гьосле, Г.Марсель, Е.Муньє, М.Унамуно, К.Ясперс та ін.), які наголошували, що комунікація визначає сутнісні онтологічні риси та є носієм духовності.

Постановка завдання

Мета нашої розвідки полягає у спробі окреслення своєрідності концепції духовності у філософській спадщині С.Кримського, понять «духовність суспільства» та «духовність особистості», аналізу тлумачення філософом поняття «архетип» та визначенні місця символу у духовному світі людини. Ми намагались актуалізувати запропоновані українським філософом шляхи подолання духовної кризи у глобалізованому світі та визначити внесок С.Кримського в розробку концепції духовності.

Основна частина

Видатний український філософ С.Кримський увів та актуалізував у філософському просторі експеримент американського психолога Малькома. Сергій Борисович прийшов до висновку, що особистість, яка не знає своїх можливостей, а головне – не встановлює певних меж допустимого, здатна до неконтрольованого девіанту. В іншому випадку життя людини перетворюється на шлях до самої себе, де головна роль належить саме відповідності вчинків камертону духовності.

С.Кримський пропонував своє визначення духовності, з огляду на виклики, що стали перед глобалізованим, мультикультурним суспільством та частиною світової спільноти, яка робить вибір між громадянським суспільством та тоталітарним. Він писав: «Духовність – це завжди ціннісне домобудівництво особистості. Це отой безкінечний шлях до формування свого внутрішнього світу, що дозволяє людині не залежати повністю від контексту, зовнішнього життя, тобто залишатися собі тотожною» [4, 2]. Він наголошував на певній темпоральній парадигмі духовності, за якою можливий розгляд системи також і у просторовому зрізі.

Український філософ показав, що термін «особистість» корелює як із поняттям «індивід», так і з поняттям «індивідуальна неповторність нації», оскільки вважав що нація репрезентує важливі риси історичної особи. С.Кримський зауважував, що в даному контексті правомірно ототожнювати особу та націю, оскільки остання, звертаючись до своїх витоків, до самості, починає процес самовідновлення, тобто завдяки урахуванню свого історичного досвіду торує шлях до самої себе. На думку філософа, у цьому й полягає поєднання, співпадіння духовності та національної ідеї. Видатний український філософ на підтвердження зазначеної тези писав: «Це особливо яскраво виявляється стосовно українського етносу, який має велику історію, що визначає його як специфічно український автопортрет людства» [4, 2].

Наголошуючи на виїмковому розвитку українського етосу, філософ, на противагу намаганням сфокусувати увагу на формуванні ідеології, пропонував укорінювати духовність. Оскільки він вважав, що «ідеологія – це класово перекручена свідомість» [4], а коріння духовності, притаманної українцям, у квінтесенції греко-слов'янської православної цивілізації Київської Русі, у втіленні засад, за якими розвивалася Києво-Могилянська академія, яка створила прецедент подолання епохи Руїни другої половини XVII ст. та сформувала українську націю як суб'єкт світової історії.

Загалом духовність у XXI ст. увібрала весь досвід людства та актуалізувала ті засади, що відповідають сучасним викликам. С.Кримський наводив слова О.Блока: «У XX столітті я відчув якийсь вітер із духовної Атлантиди, вітер, який почав віяти з часів Ісуса Христа; і зараз цей вітер посилився» [4] та підкреслював необхідність фундаментальних морально-етичних засад, серед яких на перший план, безумовно, виходить такий принцип, як любов до ближнього. Духовність, на думку вченого – це «ціннісне домобудівництво» та певний спосіб життя» [4]. Життя, що сповнене щирим, безкорисливим, милосердним служінням людям, спільноті, нації, суспільству та позбавлене ниць вчинків. Саме духовність, насамперед, має обмежувати людську природу, створювати умови для задоволення базового несвідомого та створювати умови для повноцінної адаптації суб'єкта до законів життя соціуму. Це створить передумови для інтеграції в соціум та самореалізації у ньому. Натомість влада, в свою чергу, формує відповідну соціальну структуру, яка б, на думку П.Бурдьє, підтримувала «фундаментальний закон групи», «універсальний принцип (що стосується кожного члена групи), який є складовою частиною існування групи», «стратегії шанування офіційних вірувань групи» [5, 323-326] тощо. Суспільство, яке визнає правничим чинником духовність, формує таку політичну практику, яка постійно перебуває під контролем та обмеженнями з боку моралі та проходить тестування. Останнє влучно визначив П.Бурдьє, як «універсалізабельність, введену в саму логіку поля» [5, 324]. Отже, політика повинна виконувати ревізійну функцію, що базується на універсальній легітимній, етичній та логічній диспозиції. Духовність є умовою функціонування в соціумі механізму забезпечення базового адаптивного рівня соціального життя, коли його суб'єкти є здатними актуалізовувати та впроваджувати цілі, адекватні сучасним цивілізаційним викликам. Вона стає можливістю у третьому тисячолітті, яка змінить сенсові навантаження феномену «порядок (лад)», що співвідносився з поняттям «державність». Важливим є перетворення тоталітарного навантаження в уявленні про порядок і формування нового бачення – як наслідку процесів глибокої духовної самоорганізації.

С.Кримський у розмислах про наповнення поняття «духовність» звертався до творчості відомого аргентинського письменника, лауреата Нобелівської премії Х.Л.Борхеса, який у 1952 р., задовго до наукового визначення семіотики, сформулював ідею розгляду всього світу як тексту. Світ стає схожим на єдину книгу, яку треба читати та тлумачити [6]. Сергій Борисович Кримський пропонував формувати та аналізувати толерантність через «сходження до логіки цілого» та наповнювати його змістом терпимості і розуміння. Він зазначав, що толерантність є важливим проявом духовності людини. Зазначені критерії створюють умови сприйняття міжособистісних взаємовідносин, ставлення людини до самої себе, що створює можливість діалогу індивіда із самим собою. У С.К'єркегора: «Что же такое дух? Это Я. Но что же такое Я? Я это отношение, относящееся себя к себе самому. Я возвращение отношения к себе самому» [7, 225]. Самоповага надає можливість почути себе як суттєву складову взаємодії мікрокосму та макрокосму. Духовна людина транслює певну співпричетність, зв'язок з іншими людьми та людством загалом, тобто для неї стає можливим бути з цілим у єдності.

На думку М.Бубера, «духовность представляет собой чувство связи с миром» [8, 46.] Духовність має безпосередній зв'язок із вчинками. Англійський учений Дж. Фейен на основі аналізу написаної Х.Л.Борхесом розповіді-попередження «Смерть и буссоль», де описується історія загибелі Еріка Леннрота, стверджував: «Опасность, по-видимому,

кроется в попытке ориентироваться по какой-нибудь избранной точке: не просто в поисках симметрии, а в любой попытке разума замкнуться в каких-то границах... При построении объяснений, способных предсказывать явления, модели иногда оказываются весьма полезными, но, как и любая система представлений, они могут заменить собой ту самую реальность, которой призваны служить: видение, закоснев, превращается в догму» [9, 161-173]. На цьому тлі має особливий прояв на рівні нівеляції духовності схильність до конформізму та колаборації. Людина постійно пристосовується, піддається навіюванню та самонавіюванню, кардинально змінює погляди та переконання, пояснюючи свою поведінку верховенством релятивізму. Останнє в подібному суспільстві стає панівним принципом усіх гілок влади, релігії, етики та естетики.

У Х.Борхеса зазначене стає сюжетом антиутопії «Тлён, Укбар, Orbis Tertius». Невеликій групі людей вдалось не лише створити певний логічний конструкт, стійку, послідовну, нову систему, яка переформатувала весь попередній досвід, накопичені знання та цінності, але й нав'язати її людству. Змодельоване суспільство «прекрасный новый мир» у певний спосіб нагадує роман О.Хакслі [10, 149-317], який описує бездушне технократичне суспільство. Переконання людей виявилися настільки ефемерними, що їх надто швидко та безповоротно було змінено на протилежні. Зазначене призвело до трагічної перемоги духу не над матерією, а перемоги духу небагатьох над духом більшості. Х.Борхес зокрема зазначав: «Предмет рассказа – не Тлён, не "третий мир", а, скорее, человек, вброшенный в новый, поражающий, недоступный его пониманию мир» [11]. Публікація твору припадає на 1944 р., трагічний період в історії європейської цивілізації, яка була вже декілька років аншлюзована «новим порядком», встановленим Третім Райхом. Х.Борхес спостерігав за подіями із непідробним почуттям туги та розпачу. У 1952 р. у збірці «Новые расследования», зокрема в есе «О культе книг» аргентинський письменник актуалізує семіотичну теорію, яка на той час лише формувалась у філософських колах і не мала сучасного розголосу. Він уперше запропонував дивитись на світ як на єдиний текст буття, який вимагає уважного читання та тлумачення.

Постає питання, відповідь на яке ще необхідно буде знайти: криза чи еволюція духовності притаманна буттю глобалізованого світу? Останнє все більше стає співзвучним із метафорами полотна-передбачення, написаного у 1959 р. українсько-канадським художником та письменником, членом Об'єднання українських мистців у Канаді, почесним доктором Віндзорського університету Вільямом Куриликом «Лабіринт». Митець опосередковано закликає до пошуків виходу з екзистенційної кризи шляхом формування врівноваженої, зрілої, такої, що відбулася, особистості. Він ніби ілюструє вислів Гертруди Стайн, який надав універсальної характеристики післявоєнному поколінню і став хрестоматійним. Відповіддю стає цикл картин «Страсті Христові», який В. Курилик [12] втілив у життя наприкінці 50-х років ХХ ст. Він розкрив ідею споконвічної боротьби добра і зла через спокуту, створивши найповніше ілюстрування Біблії – сто шістдесят акварелей та полотен, присвячених стражданню, смерті і воскресінню Ісуса Христа. «Усякі гріхи – це, насамперед, гріхи духу. І духовність – це вся повнота буття людини, яка орієнтована й націлена духом. Ось чому її не можна зводити тільки до ідей», – писав С.Кримський [4]. Гріхом є певна реальність, яка сповнена цілковитим злом у всіх його іпостасях, зокрема це ігнорування, беззаконня, несправедливість, брехня, непокора – як свідоме протиставлення себе Богові.

С.Кримський наголошував, що духовність – це трансцендентний поклик, який вимагає безпосереднього тлумачення (наприклад, сенс Святого Писання – буквальний, християнський, алегоричний, моральний, сокровенний) та розповсюджується на всі онтологічні сенси життя людини.

Український філософ проаналізував феномени архетипу поза юнгіанською психологізацією [13] і наголошував на понятті «архетипи культури» [14, 178-188]. У полі духовності архетипи [15] демонструють можливі трансформації уявлень із нескінченним сенсовим наповненням, які формують варіації образів. Вони пов'язані з первісними образами міфології, які впливали на весь хід історії людства, використовуючи античний принцип «майбутнього характеру раннього», за яким відбувається діалектична взаємодія «засадничого початку» із «кінцем» [14, 188]. Духовність вбирає у себе «методологічний ракурс», завдяки якому смисл майбутнього формується завдяки поступовому процесу трансформації минулого у символи. «Архетипи – це культура попереду нас. Завдяки смисловому полю культури символічна конструкція архетипу може співвідноситись не тільки з психічними станами, але й з усім різноманіттям людської діяльності» [14, 186-187]. Домінуючою константою релігійного аспекту духовності європейського та світового значення, на думку С.Кримського, став образ Ісуса Христа як прояв архетипу спасителя та вчителя.

Духовність – це відображення ціннісно-сенсового Універсуму. Людина створює матеріальні речі та духовні символи. Останні, на думку С.Кримського, – це «знак із безкінечним смислом, бо він є вкоріненим у безмежному семантичному полі культури. Коли, наприклад, говорять «душа як море», то виникає ланцюг асоціацій із тими двома безоднями (внутрішньою та зовнішньою), між якими існує людина, з біблійними уявленнями про: Дух Божий, що носився над водою, з бурхливим неспокоєм стихії, з поглибленим буттям під поверхнею існуючого, з образом прихованого життя, джерелом сущого – так далі, і так далі» [16, 61-61]. С.Кримський визначав смисли розуміння символів, архетипів на рівні ціннісно-смислового універсуму та вводив їх у поле розуміння сфери духовності як культурних феноменів, що характеризують людську діяльність.

У формуванні національно-духовної парадигми, зокрема у період глобалізації, важливим є розуміння поліфонічності та виїмковості національних культур на тлі спроб формування універсальної надкультури планетарного рівня. Зазначене може подолати ідеологему, вкорінену у масовій свідомості, що ґрунтується на положенні «зверхність-меншовартість» і

глобально призводить до кризи міжнародної комунікації рівня розподілу на «передові» та «другорядні», включно ідею «країни третього світу». Інтеграція на рівні духовного життя, а це можливо вже найближчим часом завдяки ІТ-технологіям, створить передумови для подолання міфологеми про духовну зверхність та месіанство, що надає право вирішувати долю інших народів. Духовність формує можливість надання міжнародному діалогу соціокультурного значення та цінності для побудови цілісної й конструктивної системи комунікативних взаємовідносин в умовах глобалізованого світу. Наприклад, завдяки подоланню соціальних міфів, які досі є важливою складовою духовного життя кожної спільноти.

Етика, право, релігія тощо за умов стабільних процесів у соціально-економічній сфері певної країни, корегує вплив соціальної міфологеми на суспільну свідомість. У іншому випадку (тобто за умов соціальної нестабільності) суспільство стикається з гіпертрофованою, іноді навіть рівня гіпнотичного характеру, потужною деформацію духовного життя з витисненням на маргінес інших форм суспільної свідомості. Останній притаманні риси, що монополізують право на духовний прогрес та не розглядають усі інші як примітивні, відсталі, неконкурентоспроможні, аморальні. Масова міфологізована свідомість абсолютизується і, як наслідок, трансформує духовні відносини, заперечує толерантність та компроміси між «ворожими» світами і руйнує міжнародну комунікацію, мотивуючи зрадою національних, конфесійних інтересів тощо. Об'єднувати загальнолюдські цінності, ідеали у певну духовну парадигму необхідно, використовуючи тезу Г.В.Ф.Гегеля: «Суть справи вичерпується не своєю метою, а своїм здійсненням, не результат є дійсне ціле, а результат разом із своїм становленням, мета сама по собі є неживе всезагальне, подібно до того, як тенденція є простим спрямуванням, яке ще не перетворилось у дійсність, голий результат є трупом, що залишив позаду себе тенденцію» [17, 2].

Висновок

Видатний український філософ С.Б.Кримський вважав, що духовність трансформує на етичній основі універсум зовнішнього буття у внутрішній всесвіт особистості. Він визначив духовність як «способность переводить универсум внешнего бытия во внутреннюю вселенную личность на этической основе, способность создавать тот внутренний мир, благодаря которому реализуется себетождественность человека, его свобода от жесткой зависимости перед постоянно меняющимися ситуациями» [18]. Отже, це система понять, цінностей, заборон тощо, що формує особистість у межах уявлень про добро і зло, моральність, гуманізм, свободи, необхідності, відповідальності, а також формує аспекти національної ідеї, уявлення про місце народу та особистості в історії.

Список літератури

1. Бердяев Н. А. О назначении человека / Н. А. Бердяев. – М.: Мысль, 1993. – 412 с.
2. Дротянко Л. Г. Наука як феномен культури у філософській спадщині С. Б. Кримського / Л. Г. Дротянко // Вісник Національного авіаційного університету. Серія: Філософія. Культурологія: Збірник наукових праць. – Вип. 2 (22). – К.: НАУ, 2015. – С.10-14.
3. Сідоркіна О. М. Духовний простір суспільства та особистості: уявлення і сприйняття / О. М. Сідоркіна // Вісник Національного авіаційного університету. Серія: Філософія. Культурологія: Збірник наукових праць. – Вип. 2 (22). – К.: НАУ, 2015. – С.57-61.
4. Кримський С. Б. Принципи духовності XXI століття / С. Б. Кримський // Директор школи. – 2003. – № 4. – С. 1-4.
5. Бурдьё П. Социология политики / П. Бурдьё; Пер. с фр. / Сост., общ. ред. и предисл. Н. А. Шматко./ – М.: Socio-Logos, 1993. – 336 с.
6. Борхес Л. О культе книг // Хорхе Борхес. О культе книг; Пер. Евгения Лысенко. – Рига, Полярис, 1994. – Режим доступа http://www.bibliomsk.ru/library/global.phtml?mode=10&dirname=borges&filename=jlb14020.phtml
7. Кьеркегор С. Страх и трепет / С. Кьеркегор. – М.: Республика, 1993. – 382 с.
8. Бубер М. Проблема человека / М.Бубер – М.: ИНИОН, 1992. – 120 с.
9. Фейен Дж. Неоднозначности в поисках симметрии: Борхес и другие / Дж.Фейен // "Узоры симметрии". – М., 1980. – С. 161-173.
10. Хаксли Олдос. О дивный новый мир (роман,) / Олдос Хаксли; пер. О. Сороки // Антология. О дивный новый мир. – М.: АСТ, 2006. – С. 149-317
11. Цит. по Постнов О. Защита Борхеса. Режим доступа http: //www.netslova.ru/postnov/borges.html
12. Колянківський М.: Феномен Василя Курилика / М. Колянківський // Сучасність: література, мистецтво, суспільне життя. – Червень 1986. – Ч. 6 (302). – С. 32-47 // Режим доступу http: //shron.chtyvo.org.ua/Suchasnist/1986_N06_302.pdf.
13. Юнг К. Г. Архетип и символ / К. Г. Юнг ; сост., вступ. ст. А. М. Руткевича. – М.: Ренессанс, 1991. – 304 с. – (Страницы мировой философии) ; Юнг К. Г. Проблема души нашего времени / К. Г. Юнг; [пер. с англ.]. – М.: Прогресс, 1994. – 329 с.
14. Крымский С. Б. Философия как путь человечности и надежды / С. Б. Кримский. – К.: Курс, 2000. – 308 с.
15. Кримський С. Б. Архетипи української культури / С. Б. Кримський // Вісник Національної Академії наук України. – 1998. – № 7-8.
16. Кримський С. Б. Запити філософських смислів / С. Б. Кримський. – К.: Вид. ПАРАПАН, 2003. – 240 с.
17. Гегель Г.В.Ф. Феноменология духа // Гегель Г.В.Ф. – Собр. соч. в 15-ти тт. – Т. 4. – М.: ОГИЗ, 1959. – 439 с.
18. Крымский С. Б. Контуры духовности: новые контексты индивидуальности / С. Б. Крымский // Вопросы философии. – 1992. – № 12. – С. 210-217.

У. П. Кошетар

КОНЦЕПЦИЯ ДУХОВНОСТИ В ФИЛОСОФСКОМ НАСЛЕДИИ С.Б.КРЫМСКОГО

В статье рассмотрена проблема духовности глобализованного общества, представленного в философском наследии С.Б.Кримского. Выявлено особенности и предложено анализ категории «духовность» на основе философских размышлений выдающегося украинского мыслителя. Предлагается вывод о формировании С.Б.Кримским целостной концепции духовности.
Ключевые слова: С.Б.Крымский, духовность, ценностно-смысловой Универсум, архетип, антропологическое измерение.

U. Koshetar

CONCEPT OF SPIRITUALITY IN PHILOSOPHICAL HERITAGE OF S. KRYMSKY

The article studies the problem of spirituality in globalized society represented in the philosophical heritage of Sergei Krymsky. The features of the category of "spirituality" are revealed and its analysis is given on the basis of philosophical reflections of the outstanding Ukrainian thinker. It is concluded, that Sergei Krymsky is an author of the holistic concept of spirituality.
Keywords: S. Krymsky, spirituality, valuable and meaningful sense of the Universe, archetype, anthropological dimension.